

Toy

© Cəlil Məmmədquluzadə “Seçilmiş Əsərləri”

Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1966

Üç cildə

Birinci cild

Mənim adətimdir: bir yerdə dustaqxana adı gələndə gərək iki ağaclıqından qaçam, yox olam. Mən dustaqxanadan çox qorxuram. Və əgər keçən vaxtlarda mənim başıma gələn qəzavü-qədəri nafil eləsəm və siz də hövsələ ilə oxuyub başa çıxsanız, o vədə görərsiniz ki, dustaqxanadan qorxmağa mən çox haqlıyam.

Bir neçə il bundan əgdəm xalam qızı Məhbubənin toyu idi. Qızı vermişdilər Əkbər Ağa adlı bir qalalıya. Və çün oğlan qərib idi, bizim şəhərdə onun bir kəsi yox idi, toyu da xalamgilin öz evində eləyirdilər və hətta toydan da sonra oğlan həmişəlik xalamgildə qalacaq idi.

Bəli, nişan qoyuldu, kəbin kəsildi, toy tədarükü görüldü, qonaqlar çağırıldı, plov qazanları asıldı və cahıl-cuhul xalamdan bixəbər gedib çalğıcı da gətirdilər. Gecəni yatıb səhər durdum gördüm ki, xalam evində qiyamətdir: çalan, çağıran, oynayan, deyən və gülən.

Xalamın böyük qızı toyun arvad hissəsini idarə edirdi. Kişi hissəsinə də məni təyin etdilər və mən bu iş hər halda artıq həvəslə yapışdım; səbəb budur ki, xalam qızı Məhbubənin xətrini mən çox istərdim.

Günorta hələ olmamışdı. Həyət-baca doldu adamnan və mən qonaqların qabağına çıxıb, sidqi-ürəkdən onları pişvaz edirdim və onlara “xoş gəldin” edirdim.

Bu arada mənə dedilər xalam məni çağırır və hər işimi buraxıb, qaçdım gördüm ki, arvad çox pis haldadır. Məlum oldu ki, xalam, oğlu Əbdülkərimdən yana bərk qüssə eləyir.

Xalam oğlu Əbdülkərimə beş-altı ay bundan qabaq o taydan kondrabat şeyyot gətirib dərzi Cavadla bir yerdə xəlvətcə satmaq üstə bir il iş kəsmişdirlər. Biçarə arvad gözlərinin yaşını elə töküdü ki, mənim xalama nəhayət yazığı gəldi. Heç insaf deyil qız ərə verəsən, evində toy eləyəsən, bütün şəhər sənə xeyir işində iştirak edə və sənə doğma balan dustaqxanadan sənə belə şadlıq gününü görə, eşidə və cürəti olmaya ki, oradan çıxıb gələ və bacısının toyunda oynaya.

Dedim:

—Xala, səni and verirəm Abdülkərimin canına, ağlama; mən ölüm ağlama. And olsun Əbdülkərimin əziz canına ki, mən bu saat gedəcəyəm və Əbdülkərimi dustaqxanadan çıxardıb gətirəcəyəm.

Xalam bu sözləri eşitcək:

—Buy, sənə qurban olum!- Deyə-deyə gəldi məni qucaqladı.

Böyük xalaqızım da, dayıcanım da töküldülər mənim üstümə və onlar da başladılar mənə yalvarmağa ki, əgər bir yol bilirəmsə, gedim heç olmasa bir günlüyə də olsa Əbdülkərimi azad elətdirim gətirim.

Yazıq xalam gör necə yalvarırdı:

—Qadan mənə gəlsin, Cahangir, heç olmasa bir günə, heç olmasa yarım günə! Nə deyirəm, bir sahata Əbdülkərimi buraxdır, qoy gəlsin bacısının toyunu eləsin, genə çıxsın getsin, nə deyirəm.

Arvad-uşaq da xalamın dalyca başladılar deməyə:

—Nə deyirik, heç olmasa bir günlüyə buraxsınlar, gəlsin bacısının toyunu eləsin, genə getsin.

“Pənah allaha” deyib çıxdım küçəyə.

Bilmirəm bu tədbir haradan mənim fikrimə gəldi.

Dustaqxananın nə yolunu tanıyırdım, nə orada xidmət edən qulluqçuları tanıyırdım. Ancaq uzaqdan görürdüm, bax haman o böyük, iki mərtəbəli tikili dustaqxanadır. Düz oraya yol tutub getdim. Uzaqdan görürdüm ki, hasarın küncələrində burcların dibində əli tütəngli rus saldatları var-gəl edir. Darvazanın qaşısında da bir-iki nəfər vətəndaş durub, bir qulluqçu ilə nəsə danışır. Bir istədim qayıdam, çıxam gedəm; heç ümidim yox idi ki, bu baş tuta. Axı əgər orada bir dustaq qalırsa, əlbəttə ki, o, orada qalmalıdır, qalmalı olmasa mənsiz də onu azad elərlər; yoxsa mən nəçiyəm və nə ixtiyarın və nə böyük hörmətin sahibiyəm ki, mənim sözümnən kondratçı dustağı vaxtı yetişməmiş azad eləyələr.

Mən bu fikirdə idim, bir də gördüm ki darvazadan mənə tərəf bir qulluqçu vərəvürd eləyə-eləyə gəlir mənim yanına. Bu adam bir az da diqqətnən mənim üzümə baxandan sonra qabaqca bunu məndən soruşdu:

-Ədə, sən Həsənəli deyilsən?

Mən təəccüblü və bir az ehtiyatlı cavab verdim:

-Necə Həsənəli?

Mənim bu sualımın qabağında bu adam keçdi mənim dal tərəfimə və təkidlə bir az acıqlı hökm elədi:

—Yeri dustaqxanaya.

Mən təəccüblü bir halda çöndüm buna tərəf və dedim:

-Qardaş, deyəsən sənəin səhvin var. Mən Həsənəli deyiləm, mən Cahangirəm; mən Kəblə Vəli oğlu Cahangirəm.

Bu nainsafa mənim bu bəyanatım bir zərrəcə təsir eləmədi. Məni zornan apardı qatdı dustaqqananın həyətinə. Darvazada mən istədim dayanam, amma zalım belindən tapançasını çıxardıb elə bir halda mənim üstümə tutdu ki, mən təəccüb elədim niyə tapança atılmadı.

Bu şəxs darvazadan məni içəri ötürəndə bir ayrı özü kimi qulluqçuya məni elə qələmə verdi ki, guya mən qarakəmərli Həsənəlibəyəm və dustaqqana həyətinə bu gün arx qazdığım yerdə işdən qaçmışam və gedib şəhərdə gəzib indi gəlirəm.

Mən çox and-aman elədim ki, mən qarakəmərli Həsənəli deyiləm, mən şirvanlı Cahangirəm, atamın adı Kəblə Vəlidir, sənətim flandır, flan və flan. Heç başa gəlmədi. Həyətdə bir-iki dustaqqana qulluqçusu məni əhatə edib apardılar, uca pilləkanları çıxartdılar və qatdılar dustaqların içinə.

Bir az keçdi, qaranlıqladı, çıraqları yandırdılar və dustaqların hərəsinə bir yekə qara çörəklə bir stəkan dişləmə çayı gətirdilər; mənə də habelə.

Çaydan sonra yatışdıq. Mən qeyri dustaqlar təkici küləşli döşək üstə uzandım; üstümə yorğan kimi bir şey saldım və yatdım. Səhər çayından sonra məni çağırdılar dustaqqananın kantoruna.

Əmoğlu Məşədi Fərzəli, əlində bir kağız, durumşdu dustaqqana nazirinin yanında və danışdırlar.

Nazirin qabağında genə kağız-kuğuz var idi. Və məni görəndə nazir məndən rusca adımı və atamın adını xəbər aldı. Mən cavab verdim. Məşədi Fərzəli də öz tərəfindən əllərini ölçə-ölçə dedi:

—Ay kişi, vallah, bu mənim əmoğlum Cahangirdir. Həsənəli-zad deyil. Bu arada dustaqqananın qulluqçularından bir-iki nəfəri və habelə dünən məni küçədə tutub həyətdə qatan qulluqçu gəldilər nazirin yanına və başladılar birbirilə pıçılmağa. Ondan sonra nazir üzünü mənə tərəf tutdu və dedi:

—Gedək.

İkimiz də sevincək çıxdıq çölə.

Darvazadan küçəyə çıxanda və biçarə xalamı görəndə ancaq indi xalam oğlu Əbdülkərim yadıma düşdü və əhvalım elə dəyişildi ki, xalam mənim burada gecə yatmağımın səbəbini soruşanda mən biçarə arvada heç bilmədim nə cavab verəm; çünki mən onu dustaqqanada nə gördüm, nə də o orada mənim yadıma düşdü. Sonra məlum oldu ki, dünən toy camaatı bir-iki saat gözləyiblər ki, bəlkə mən Əbdülkərimi də dustaqqanadan çıxardım gətirəm və xalamın xətri xoş ola. Amma axşamdan iki saat keçənə kimi gözləyib, axırda gəlini gətiriblər və hər bir şey öz qaydası ilə ötüşübdür.

Demək, Əbdülkərimi azad eləmək əvəzində mən özümdə o gecəsi dustaq oldum.

Qəribə burasıdır ki, dustaq olmağımın səbəbini heç indiyədək bilmədim. Onunçun dəxi bir yanda dustaqxana görəndə üç ağaclığından qaçıram.

Mətni yığdı: Nərgiz Abadi

Veb üçün hazırladı: Aynurə Hüseynova

AZERİ.orga qoyuldu: İyul, 2003